

Barbara SKOCZYŃSKA-PROKOPOWICZ
Uniwersytet Rzeszowski
Uniwersyteckie Centrum Nauki Języków Obcych

FUNKCJONOWANIE SPOŁECZNE WSPÓŁCZESNYCH SENIORÓW – PERSPEKTYWA AKSJOLOGICZNA I WYBRANE REGULACJE PRAWNE

Streszczenie. Osoby starsze są coraz większą grupą społeczną w Polsce (zmiany demograficzne). Mają one zagwarantowane liczne prawa konstytucyjne i ustawowe (ochrona zdrowia, alimentacje, możliwość podejmowania pracy), podlegają obowiązkom obywatelskim (obowiązek podatkowy). Mogą realizować swoje zainteresowania w wielu instytucjach edukacyjnych (np. Uniwersytety Trzeciego Wieku).

Autorka wskazuje na rolę systemu wartości wykształconych w procesie socjalizacji i przejmowanego w ramach polityki socjalnej państwa.

Słowa kluczowe: wartości, polityka społeczna państwa, prawo, realizacja zainteresowań, instytucje wsparcia

SOCIAL FUNCTIONING OF THE ELDERLY IN THE LIGHT OF THE VALUES AND LEGAL REGULATIONS

Summary. The elderly are becoming a growing social group in Poland (demographic changes). They have a guaranteed number of constitutional and statutory rights (related to health care, benefits, employment), they are subject to civil obligations (tax liability). They can pursue their interests in many educational institutions (eg. Third Age Universities).

The author indicates the aspects of formation of values in human personality in the process of socialization and implementation of these values in social care policy of Poland.

Keywords: values, social policy of the state, law, pursuing interests, support institutions

Problematyka aksjologiczna jest podstawą refleksji nad ludzką egzystencją, refleksji, która ewoluje kulturowo i historycznie. Dlatego też stanowi przedmiot badań i rozważań naukowych z zakresu psychologii, filozofii, pedagogiki, socjologii¹. Człowiek żyje w świecie wartości, które są elementem jego osobowości, ale to on decyduje, jaki przyjmie wobec nich stosunek – są one bowiem ważnym elementem składowym kultury, w jakiej żyje i rzeczywistości, do której musi się odnieść. Wartości pobudzają i kształtują świadomość, motywują do aktywności, wytyczają cele działań, integrują ludzi i scalają społeczeństwa, stymulują, ukierunkowują i stabilizują rozwój².

1. Pojęcie wartości w świetle ujęć definicyjnych

Pojęcie wartości ma kilka znaczeń. Może być to idea, byt lub pojęcie istniejące obiektywnie – niezależnie od opinii konkretnych ludzi. Wartości mogą być dla określonej grupy ludzi, ale należy wtedy uwzględnić pewne aspekty:

- wartość to stan rzeczy, na które ukierunkowane są nasze dążenia lub są zaspokojeniem naszych potrzeb,
- wartość to pozytywnie ocenione obiekty naszych postaw,
- wartość to kryterium, według którego, różne obiekty uzyskują pozytywną ocenę³.

Należy uznać, że wartość to określony przedmiot lub działanie godne pożądania, cenione i uaktywniające jednostkę do dążeń, mających na celu jego osiągnięcie⁴. Natomiast sam człowiek uczestniczy w tych wartościach, które ukierunkowują go na to, co jest ważne i cenne, a jego egzystencja nabiera sensu i znaczenia. Zatem, wartości pozwalają mu być i stawać się lepszym⁵.

Wśród wielu zagadnień aksjologicznych najciekawsze i najważniejsze są pytania dotyczące rodzajów i hierarchii wartości:

- Jakie istnieją rodzaje wartości?
- Czy wszystkie są tak samo ważne?
- Czy wartości podstawowe i najwyższe to to samo?

Pytania o wartości można podzielić na cztery grupy. Pierwsze dotyczą *ontologii wartości*, czyli wzajemnej relacji między dobrem a wartością lub między ważnością i wartością,

¹ Lachowski S.: Droga ważniejsza niż cel. Wartości w życiu i biznesie. Warszawa 2012, s. 20.

² Dyczewski L.: Miejsce i funkcja wartości w kulturze, [w:] Dyczewski L. (red.): Kultura w kręgu wartości, Lublin 2001, s. 39.

³ Chymuk M.: Aksjologiczne preferencje studentów uczelni krakowskich. Kraków 2004, s. 24.

⁴ Chałas K.: Wychowanie ku wartościom. Godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja. Lublin-Kielce 2003, s. 15-16.

⁵ Popielski K.: Psychologia egzystencji. Wartości w życiu. Lublin 2008, s. 12.

jaka jest istota wartości i w jaki sposób istnieją. Druga grupa pytań jest z dziedziny *epistemologii*, czyli filozoficznego poznawania wartości. Trzecią częścią aksjologii jest *antropologia wartości*, dziedzina, która bada związek między człowiekiem a wartościami. Ostatnią gałęzią aksjologii jest *eschatologia wartości*, czyli jaki wpływ mają wartości na ostateczne sprawy człowieka i jego losu⁶.

Typologia wartości traktuje je w dwóch aspektach. Są to *prawa człowieka* do życia, ochrony zdrowia, wolności wypowiedzenia się oraz jako *zbiory postaw* wobec siebie samego, innych ludzi, Boga. Ten zbiór postaw to obowiązki człowieka związane z moralnością, ochroną życia i wartości, które wspierają człowieka w codziennych zadaniach. Jednakże każda hierarchia wartości zależy od światopoglądu jednostki⁷.

Można tu wspomnieć jedną z postaci polskiej myśli historycznej i filozoficznej, profesora Władysława Tatarkiewicza, który dokonał podziału wartości na⁸:

- 1) *wartości własne* – są to te wartości, które rzeczy zawdzięczają sobie samym (np. wartość obrazu lub zdrowego organizmu),
- 2) *wartości pochodne* – są zapożyczone od innych rzeczy,
- 3) *wartości ludzkie* (właściwe tylko ludziom), które z kolei dzielą się na:
 - a) *wartości myśli*: prawdziwość, twórczość, czyli wartości poznawcze,
 - b) *wartości działania*: szlachetność, sprawiedliwość, czyli w ujęciu gatunkowym *wartości moralne*,
 - c) *wartości hedonistyczne* – uczucia – przyjemność,
- 4) *wartości właściwe tylko rzeczom*⁹.

2. Kształtowanie osobowości człowieka w kontekście wartości

Jesteśmy dzisiaj obserwatorami i uczestnikami zmieniającego się świata, zwłaszcza w kontekście przemian globalizacyjnych. Dotykają one wszystkich społeczności i w zależności od utrwalonych tradycji, w większym lub mniejszym stopniu, wpływają na funkcjonowanie jednostki. Zwłaszcza w państwach wysoko rozwiniętych, w społeczeństwach nastawionych na konsumpcję człowiek ocenia, co jest dla niego korzystne, co praktyczne, co sprawia przyjemność, a co nie – w tym kontekście wartość jako dobro nie zawsze jest tak postrzegana. Może być przeszkodą w realizacji własnych, subiektywnie ocenianych planów.

⁶ Galarowicz J.: Powrót do wartości. Kraków 2011, s. 22-23.

⁷ Puzynina J.: Co znaczy „walka o wartości”? [w:] Mazur J. (red.): Człowiek wobec wyznań współczesności. Upadek wartości czy walka o wartość? Lublin 2007, s. 28.

⁸ Dziemidok B.: Aksjologia Władysława Tatarkiewicza. „Filo-Sofija”, nr 13-14, 2011/2-3, Bydgoszcz 2011, s. 459-460.

⁹ Dziemidok B.: op.cit. s. 459-460.

Proces socjalizacji to konfiguracja wartości i postaw typu *bodziec – reakcja*, natomiast zespół tych konfiguracji to system wartości. Utrwalenie tych systemów w jednostce wywołuje reakcje automatyczne, podbudowane emocjami. Wartości mogą wzbudzać nie tylko pozytywne reakcje, ale mogą wpływać i wywoływać zachowania przestępcze. Standardy normatywne są wyznaczane przez społeczeństwo¹⁰.

W kształtowaniu osobowości człowieka zasadniczą rolę odgrywają okresy dzieciństwa i dorastania, a pierwszorzędny wpływ na kształtowanie wywiera rodzina. To tutaj rozpoczyna się wychowywanie do wartości, a sama „osobowość rodziców oddziałuje trojako na rozwój dzieci, jako:

- 1) model – przez proces naśladownictwa i identyfikacji,
- 2) nosiciel standardów postępowania i istotny czynnik oddziaływań wychowawczych w trakcie świadomie kreowanych sytuacji,
- 3) psychologiczny kontekst ideałów i standardów wychowawczych”¹¹.

Rodzina przekazuje dziecku wartości i tak ukształtowane oddaje społeczeństwu jako pełnoprawnego obywatela.

3. Polityka społeczna państwa skierowana na osoby starsze – konsekwencją implementacji zasad aksjologicznych

Ten funkcjonuje w życiu społecznym, kto bierze udział w pracach różnych gremiów, ma okazję (przez prace legislacyjne) w kształtowaniu prawa, na podstawie którego toczy się życie publiczne. Ważną rolę odgrywają te regulacje, które wpływają na możliwość wsparcia jednostek czy grup społecznych zagrożonych wykluczeniem z tytułu dolegliwego problemu społecznego, np.: bezrobocia, niepełnosprawności czy wreszcie starości. Ten ostatni aspekt dotyczy zjawiska nieuchronnego, dotyczącego każdego człowieka – jeśli tylko przeżyje i dożyje do wieku starszego, czy starczego z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że będzie potrzebował wsparcia, zarówno ze strony rodziny, jak i państwa. Im lepiej przyswojone przez pojedynczych obywateli zostały zasady dotyczące takich wartości jak godność, pomocniczość, subsydiarność, tym bardziej akceptowane będą wszelkie działania państwa w skali makro, skierowane na wsparcie obywatela starszego.

Pod pojęciem polityki społecznej należy rozumieć celową działalność państwa, kształtującą warunki życia i pracy ludzi. Jest to pojęcie bardzo szerokie. Aktywna polityka społeczna zakłada stosowanie instrumentów aktywizacji zawodowej zamiast tradycyjnej

¹⁰ Kozaczuk F.: Wartości i postawy nieletnich w różnych stadiach wykołejenia społecznego. Rzeszów 2006, s. 79.

¹¹ Ibidem, s. 13.

(biernej) ochrony socjalnej. Bazuje na częściowym przerwaniu odpowiedzialności za trudną sytuację życiową na jednostkę, oferując jej jednocześnie możliwość ukończenia specjalizacyjnych kursów i podjęcia pracy. Polityka społeczna wobec osób starszych realizowana obecnie w Polsce jest demobilizująca i bierna¹². W literaturze można znaleźć wiele definicji polityki społecznej wobec starzenia się i ludzi starszych. W czym więc tkwi różnica między jedną a drugą? Zdaniem H.P. Tews, jednego z prekursorów socjologii starości, zadaniem polityki społecznej wobec starości jest wyciąganie wniosków z zachodzących przeobrażeń demograficznych i przewidywanie ich konsekwencji. Tę opinię można z powodzeniem rozciągnąć także na inne obszary działalności państwa w stosunku do osób starszych i uznać, że cała polityka wobec starzenia się społeczeństw i ludzi starych musi uwzględniać i antycypować krótkookresowe oraz odległe w czasie konsekwencje przekształceń demograficznych¹³. W przeciwieństwie do polityki wobec starości, w polityce społecznej wobec osób starych kładzie się nacisk na zaspokajanie potrzeb tej populacji. Podsumowując zatem, społeczeństwo potrzebuje świadomego, celowego działania z myślą o osobach starszych, musi ona wykroczyć poza politykę społeczną. Politykę wobec starzenia się można zdefiniować jako: „(...) system działań, mających rozwiązać lub ograniczyć problemy związane ze wzrostem w społeczeństwie odsetka ludzi starych. Do problemów tych należą przede wszystkim zagadnienia związane z funkcjonowaniem rynku pracy; systemem zabezpieczenia społecznego, a w tym zwłaszcza ochrony zdrowia i ubezpieczenia społecznego i pomocy społecznej; edukacją i przygotowaniem do starości w kontekście zwiększającego się odsetka osób starych w społeczeństwie”. Z kolei na politykę wobec osób starszych: „(...) składają się działania skierowane do osób w wieku poprodukcyjnym oraz ich rodzin. Działania te mają na celu wszechstronną kompensację malejących z wiekiem możliwości samodzielnego zaspokojenia potrzeb oraz integrację z lokalną społecznością”. Jak wynika z powyższej definicji, polityka wobec osób starszych nakierowana jest na działania bardziej praktyczne, a zarazem bardziej konkretne. W znacznej mierze wynikają one jednak z dokonanej w ramach polityki wobec starzenia się społeczeństwa diagnozy społecznej¹⁴.

¹² Zapędowska K.: op.cit., <http://liberte.pl/polityka-spooleczna-wobec-osob-starszych-utopia-czy-koniecznosc/>, dostęp 13.07.2013.

¹³ Błądowski P.: Polityka wobec osób starszych – cele i zasady, <http://orka.sejm.gov.pl/>, dostęp 13.07.2013.

¹⁴ Ibidem.

4. Funkcjonowanie osób starszych a wybrane regulacje prawne

Faktem jest, że seniorzy stanowią dość różnorodną grupę. Wynika to z tego, że niektórzy w pełni sił nie potrzebują pomocy bliskich i państwa. Z kolei inni korzystają z różnych świadczeń, głównie ze względu na stan zdrowia. Jak podkreśla Zofia Frączek w Polsce ludzie starzy stanowią grupę, w której ryzyko marginalizacji pojawia się znacznie częściej niż w innych grupach społecznych¹⁵. Należy przyjrzeć się jak to wygląda od strony prawnej.

Po pierwsze, ustawa zasadnicza – Konstytucja w art. 32 zapewnia każdemu równość wobec prawa, zapewnia również, że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny¹⁶. Jest to ważne zwłaszcza dla ludzi starszych w przypadku marginalizowania ich problemów w wielu dziedzinach prawa. Warto wspomnieć, że każdy ma prawo do życia (art. 38 Konstytucji) i wolności sumienia (art. 53 Konstytucji). Konstytucja jako najwyższy akt prawny chroni każde życie ludzkie. Dla seniorów jest to ważne wobec zjawiska eutanazji, czyli skracania życia ludziom starszym, chorym i cierpiącym. Dodatkową gwarancją jest regulacja w Kodeksie karnym, gdzie karane jest skracanie życia człowieka, bez względu na prośby chorego i współczucie dla cierpienia osoby bliskiej (art. 150, § 1 k.k.)¹⁷. Ważnym prawem, zwłaszcza dla osób starszych i chorych, jest prawo do ochrony zdrowia. Artykuł 68, ust. 2 Konstytucji przyznaje również każdemu równy dostęp do opieki zdrowotnej i finansowej ze środków publicznych bez względu na sytuację materialną. Jest to szczególnie ważne ze względu na to, że osoby starsze potrzebują takich świadczeń znacznie częściej niż dorośli, a nawet dzieci. Dodatkowo, warto zauważyć że sytuacja materialna seniorów w dzisiejszych czasach jest nienajlepsza, ze względu na niskie emerytury i wysokość innych świadczeń. Warte podkreślenia jest też to, że starsi obywatele na równi z innymi obywatelami mają nie tylko prawa, ale i obowiązki wobec ojczyzny (art. 82 Konstytucji). Wiek i stan zdrowia nie zwalniają także seniorów z odpowiedzialności za nieprzestrzeganie prawa i przestępstwa prawnoskarbowe. Każdy, w tym senior, ponosi świadczenia publiczne i wszelkie ciężary, w postaci podatków.

Ważną kwestią jest obowiązek alimentacyjny, uregulowany w Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym. Definicja ustawowa obowiązku alimentacyjnego jest zawarta w art. 128 KRO¹⁸. Brzmi następująco: „Obowiązek dostarczania środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania (obowiązek alimentacyjny) obciąża krewnych w linii prostej oraz rodzeństwo”. W związku z tym, że każdy człowiek ma swoje własne

¹⁵ Garbarz A., Frączek Z., Lulek B.: Rodzina w obliczu przeobrażeń społecznych. Rzeszów 2012, s. 225.

¹⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., DzU. 1997, nr 78, poz. 483.

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny, DzU. 1997, nr 88, poz. 553.

¹⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks Rodziny i Opiekuńczy, DzU. nr 9, poz. 59 z późn. zm.

indywidualne potrzeby naturalne i te bardziej pospolite, musi je zaspokajać. Robi to najczęściej z własnych środków. Niestety nie każdy ma środki na zaspokajanie tych potrzeb. Dlatego w związku z wielowiekową tradycją i panującym prawem, w usprawiedliwionych sytuacjach przypadkach członkowie osób, krewni lub powinowaci są zobowiązani do zaspokajania tych potrzeb- ciąży na nich obowiązek alimentacyjny. Dopiero wtedy, gdy nie ma takich osób lub gdy nie są one w stanie spełniać świadczeń alimentacyjnych, odpowiednie środki zapotrzebowania dostarcza państwo przez swoje organy pomocy społecznej, przy czym w nurt tej pomocy włączają się organizacje społeczne i związki wyznaniowe, a także obce osoby prywatne. Z przepisów zawartych w Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym wynika, że nie tylko rodzice mają obowiązek alimentacji swoich dzieci; również dzieci mają obowiązek alimentacji swoich rodziców, po zaistnieniu pewnych przesłanek. Po stronie rodziców przesłanką jest ich stan niedostatku, natomiast dzieci muszą mieć możliwości zarobkowo-finansowe, aby spełnić nałożony na nich obowiązek. Aby sąd zasądził alimenty względem rodziców, przesłanki niedostatku rodziców i możliwości zarobkowych dzieci muszą zostać spełnione łącznie.

Oprócz Konstytucji i kodeksów sprawy seniorów regulują również ustawy. Warto zauważyć, że osoby starsze korzystają z instytucji państwowych i różnych świadczeń. Korzystają również z szeroko rozumianej pomocy społecznej. Definicję legalną podaje Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej¹⁹; art. 2.1 brzmi: „pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości”. Ludzie starsi, seniorzy chcąc pokonać okresowe i stałe trudności muszą korzystać z pomocy społecznej. Państwo zapewnia im tę możliwość i reguluje to aktem prawnym o randze ustawy. Pomoc społeczna ma wspierać ludzi w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwienie życia w warunkach odpowiadających godności osoby ludzkiej. Ustawa określa warunki, które muszą spełnić korzystający z pomocy społecznej jest to m.in. ubóstwo, sieroctwo, bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała, ciężka choroba. Prawo do świadczeń przysługuje obywatelowi polskiemu, ale również cudzoziemcom po spełnieniu pewnych warunków. Ustawa określa również kwestię, komu przysługuje taka pomoc, tj. osobie samotnie gospodarującej, której dochód nie przekracza kwoty 461 zł, zwanej dalej „kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej”, osobie w rodzinie, w której dochód na osobę nie przekracza kwoty 316 zł, zwanej dalej „kryterium dochodowym na osobę w rodzinie”, rodzinie, której dochód nie przekracza sumy kwot kryterium dochodowego na osobę

¹⁹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, DzU. nr 64, poz 593 z późn. zm, tekst jednolity: DzU. 2013, poz. 182.

w rodzinie, zwanej dalej „kryterium dochodowym rodziny”, przy jednoczesnym wystąpieniu co najmniej jednego z warunków. Świadczenie pomocy społecznej to najczęściej pieniądze, tzw. zasiłki, stały i czasowy, ale również niepieniężne, tj. praca socjalna, składki na ubezpieczenie zdrowotne, pobyt i usługi w domu pomocy społecznej. Artykuł 50.1 Ustawy o pomocy społecznej jest szczególnie ważny dla osób starszych, pozbawionych opieki rodziny: „osobie samotnej, która z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymaga pomocy innych osób, a jest jej pozbawiona przysługuje pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych”.

Tak więc widać, że Ustawa przewiduje wiele form pomocy dla osób starszych i samotnych. Po spełnieniu pewnych warunków w trudnych sytuacjach życiowych można przyznać opiekę w postaci pobytu stałego w domach pomocy społecznej. Warto wspomnieć, że domy pomocy społecznej mają różnorodny profil usług. Wyróżniamy domy pomocy społecznej, tj. dla przewlekle chorych somatycznie, dla osób starszych (emerytów i rencistów), dla osób chorych psychicznie, dla upośledzonych umysłowo i niepełnosprawnych psychicznie. Oprócz zwykłych domów pomocy społecznej istnieją także dzienne domy pomocy społecznej, które zapewniają pobyt dla osób starszych, zakłady opiekuńczo-lecznicze, które zajmują się opieką medyczną i pielęgnacją, prywatne domy opieki o charakterze czasowym i hospicja, które oferują opiekę paliatywną nad osobami terminalnie chorymi.

Biorąc pod uwagę, że seniorzy korzystają ze świadczeń pomocy społecznej, należy wspomnieć o Ustawie z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych²⁰. Świadczenia te, jak określa Ustawa, przysługują obywatelom polskim oraz cudzoziemcom pod pewnymi warunkami: cudzoziemiec należy do jednego z państw członkowskich UE, stale przebywa na terytorium RP na podstawie zezwolenia na osiedlenie się, na pobyt rezydenta długoterminowego, na podstawie zezwolenia na zamieszkanie na czas określony.

Do świadczeń należą również tzw. świadczenia opiekuńcze, zasiłek pielęgnacyjny i świadczenie pielęgnacyjne. Dodatek pielęgnacyjny przyznawany jest osobie przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), która ukończyła 75 lat lub została uznana za całkowicie niezdolną do pracy lub samodzielnej egzystencji. Natomiast zasiłek pielęgnacyjny jest wypłacany osobie przez Ośrodek Pomocy Społecznej, która ukończyła 75 lat lub została uznana za całkowicie niezdolną do pracy lub samodzielnej egzystencji.

Warty zauważenia jest problem podjęcia dodatkowej pracy przez emeryta. Powyższą kwestię reguluje Prawo pracy. Zgodnie z Konstytucją i ustawami każdy człowiek ma prawo do pracy. Jednakże po osiągnięciu określonego wieku przysługuje inne prawo, mianowicie

²⁰ Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, DzU. 2006, nr 139, poz. 992, brzmienie od 1 lipca 2013 r..

prawo do emerytury. Po reformie emerytalnej, wiek zarówno mężczyzn, jak i kobiet został zrównany i wynosi 67 lat. Zmiany natomiast nie dotyczą kobiet urodzonych przed 1 stycznia 1953 roku i mężczyzn urodzonych przed 1 stycznia 1948 roku²¹. Prawo pracy reguluje, że jeżeli pracownik nie rozwiąże z pracodawcą stosunku pracy chociażby na jeden dzień, jego prawo do emerytury ulega zawieszeniu. Nie dotyczy to jednak wszystkich emerytów. Emeryci, którzy osiągnęli powszechny wiek emerytalny mogą dorabiać do swoich świadczeń bez żadnych ograniczeń. Jednak osobom, które pobierają wcześniejsze emerytury, w zależności od tego, jaki będą uzyskiwały dochód, emerytura może być zawieszona lub zmniejszona²².

Dodatkowo, emeryci mogą po spełnieniu przesłanek, jakimi jest m.in. wiek, korzystać z innych świadczeń. Emeryci mogą liczyć na ulgi podatkowe, zgodnie z Ustawą o podatku dochodowym od osób fizycznych z 29 sierpnia 2007 roku²³. Opodatkowaniu podlegają wszelkiego rodzaju dochody. Odliczeniu od podatku podlegają: składki ubezpieczeniowe, rentowe i chorobowe, wydatki na cele rehabilitacyjne. Ponadto, seniorom po ukończeniu odpowiedniego wieku przysługują zniżki transportowe i telekomunikacyjne.

5. Formy aktywności seniorów

Mimo przeszkód związanych z wiekiem i stanem zdrowia, emeryci mogą być aktywni. Każdy ma prawo do rozwoju i samodoskonalenia, nawet seniorzy, ponieważ to im państwo i instytucje społeczne dostarczają wiele możliwości aktywności w różnych dziedzinach życia. G. Orzechowska podzieliła aktywność osób starszych na poszczególne grupy, do których należy aktywność: społeczna, religijna, kulturalna, edukacyjna, domowo-rodzinna, zawodowa i rekreacyjna²⁴. W tym miejscu należy jednak dodać i taką konstatację: ludzie starsi są dyskryminowani na wielu płaszczyznach: na rynku pracy, na płaszczyźnie ochrony zdrowia oraz na rynku finansowym²⁵.

W wielu społeczeństwach, w tym w Polsce, dużą wartość stanowi rodzina. W naszym państwie obok modelu rodziny dwupokoleniowej funkcjonuje także wielopokoleniowa. Dziadkowie są jej integralną częścią, otoczeni są szacunkiem i miłością. Właśnie na tym polu seniorzy mogą cieszyć się szczególną aktywnością. W dzisiejszym świecie dziadkowie

²¹ Ustawa z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, DzU. z 6 czerwca 2012 r., poz. 637.

²² Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks Pracy, DzU. 1974, nr 24, poz. 141.

²³ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2007 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, DzU. nr 137, poz. 926 ze zm.

²⁴ Orzechowska G.: Społeczna aktywność osób starszych i jej główne uwarunkowania, [w:] Steuden S., Marczuk M. (red.): Starzenie się a satysfakcja z życia. Lublin 2006, s. 273.

²⁵ Frączek Z.: Pokoleniowe przemiany społecznej świadomości wartości rodziny. Rzeszów 2011, s. 223-224.

stanowią niekiedy oparcie dla całej rodziny, a dla dzieci stanowią przykład oraz przeciwwagę dla fałszywych autorytetów²⁶. Dziadkowie mogą być zarówno źródłem wzorów osobowych, jak i kształtują w znacznym stopniu postawy moralne i społeczne młodszych pokoleń. Kojarzeni są z wiedzą i mądrością, z której może czerpać młodzież. Jak podkreśla Zofia Frączek, nie tylko wnuki czerpią korzyści z przebywania z dziadkami, ale także starsze pokolenie zyskuje nowe siły do podejmowania większej aktywności życiowej. Należy wspomnieć, że dla starszych osób, jak wskazuje analiza materiału badawczego, najbardziej liczy się rodzina, później dopiero zdrowie, miłość i Bóg. Obok promowania idei aktywnej starości jako sposobu przełamywania stereotypów inną dobrą formą tego typu działań jest podejmowanie inicjatyw w wymiarze międzygeneracyjnym²⁷. Dlatego warto promować częstsze niż tylko Dni Babci i Dziadka spotkania młodzieży i dzieci z dziadkami, co może pogłębić więzi między pokoleniami.

Aktywne osoby starsze mimo przejścia na emeryturę wciąż mogą pracować dorabiając do swojej emerytury. Dla wielu osób zawsze na pierwszym miejscu, jeśli chodzi o wartości, jest praca, dlatego seniorom trudno pogodzić się z odejściem na emeryturę. Państwo polskie zapewnia emerytom jednak możliwość dodatkowej pracy zarobkowej, bez „zawieszenia” świadczenia emerytalnego. Uruchomiony program rządowy „Solidarność pokoleń”, działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+ i zmierza do zwiększenia zatrudnienia osób powyżej 50. roku życia w Polsce. Program ten zakłada działania, które mobilizują do zatrudnienia osób w tej kategorii wieku przez przedsiębiorców, przy zakładanej poprawie ich kwalifikacji i efektywności pracy²⁸. Do zalet wykonywania dodatkowej pracy należą: aktywny tryb życia, realizacja zainteresowań, stały kontakt z ludźmi. Program ten nie zamyka możliwości zatrudnienia osoby pobierającej świadczenie emerytalne.

Artykuł 70, ust. 1 Konstytucji mówi, że każdy ma prawo do nauki. Ta idea jest realizowana głównie przez ruch związany z powstawaniem Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Uniwersytet Trzeciego Wieku jest to wg definicji, placówka dydaktyczna dla osób w podeszłym wieku, której celem działania jest poprawa jakości życia osób starszych. Początki ruchu uniwersytetów trzeciego wieku sięgają 1972 roku. W tym też czasie profesor Uniwersytetu w Tuluzie Pierre Vellas zorganizował spotkanie 40 seniorów, aby zorientować się, czego oczekują od uniwersytetu. Wówczas stworzono trzy postulaty: potencjał medyczny uniwersytetu powinien służyć propagowaniu wiedzy na temat utrzymania zdrowia w wieku starszym, upowszechniana wiedza o kulturze powinna być wzbogacona o doświadczenie i wiedzę ludzi starszych, potencjał badawczy powinien zostać zmobilizowany dla

²⁶ Ibidem, s. 223-224.

²⁷ Hrynkiewicz J.: op.cit., s. 36.

²⁸ Pełen opis programu: <http://analizy.mpips.gov.pl/i>.

rozwiązywania problemów ludzi starszych oraz starości²⁹. Pierwszy UTW powstał w 1973 roku we Francji – założony przez Pierre'a Vellasa. W Polsce obecnie powstało około 110 takich placówek, które zrzeszają w sumie 25 tysięcy słuchaczy. W wyniku współpracy i kontaktów naukowych profesor Haliny Szwarz z profesorem Pierrem Vellasem utworzono Uniwersytet Trzeciego Wieku w Warszawie pod nazwą Studium III Wieku; 12 listopada 1975 roku inaugurowano pierwszy rok akademicki UTW. Intensywny rozwój placówek tego typu przypadł na lata 1975-1979, wtedy to powstały Uniwersytety Trzeciego Wieku we Wrocławiu, Opolu, Szczecinie, Poznaniu, Gdańsku, Łodzi. W Rzeszowie również działa taka placówka przy Uniwersytecie Rzeszowskim jako kontynuacja UTW, powstałego w 1983 roku z inicjatywy Genowefy Kruczek-Kowalskiej. Dzięki takim instytucjom edukacyjnym starsi mają szansę na stały kontakt z ludźmi i rozwijanie swoich pasji i talentów. Zasadniczym zadaniem Uniwersytetu Trzeciego Wieku jest dążenie do utrzymania indywidualnego dobrostanu psychofizycznego seniora oraz osiągnięcie należytej i godnej pozycji człowieka starszego w społeczeństwie. Drogą do osiągnięcia tego jest edukacja. Celem każdej z takich placówek powinno być rozwijanie sprawności intelektualnej, fizycznej, integrowanie środowiska ludzi starszych. Cele te realizowane powinny być przez różne formy zajęć, tj. wykłady z różnych dziedzin wiedzy, prelekcje i pogadanki w ramach różnych sekcji, imprezy kulturalne i rozrywkowe, turystykę, rekreacyjną oraz rehabilitacyjną, kursy komputerowe, działania celem nauczania starszych podstaw języków obcych, uprawianie różnych sportów, spotkania w grupie brydżowej, wolontariat. Branie udziału w takich formach zajęć dostarcza słuchaczom prowadzenie aktywnego trybu życia, rozwijanie zainteresowań i adaptację w zmieniających się warunkach życiowych. Słuchacze uczestniczą w zajęciach na zasadzie dobrowolności, stanowią swoistą elitę osób starszych, dla których ważny jest indywidualny rozwój przez edukację, mimo osiągniętego wieku, reprezentowani są przez Samorządy Słuchaczy. Jeżeli chodzi o wymagania formalne, głównie wiek, wykształcenie kandydatów czy też kryteria naboru, to jest to zależne od poszczególnych ośrodków i modeli ich funkcjonowania. Rok akademicki na Uniwersytecie Trzeciego Wieku trwa tak, jak na tradycyjnych uczelniach wyższych, od października do połowy czerwca. W zależności od formy organizacyjnej uniwersytetu, starsi studenci mogą liczyć na otrzymanie dyplomu, potwierdzającego ukończenie danego kursu, który może trwać rok lub dwa lata. Zróżnicowanie kryteriów naboru uwarunkowane jest możliwościami finansowymi oraz charakterem danego uniwersytetu³⁰.

Oprócz Uniwersytetów Trzeciego Wieku działalnością mogą się poszczycić różne Akademie Seniorów. Celem akademii są, podobnie jak to było w przypadku Uniwersytetów

²⁹ www.utw.pl/, dostęp 14.07.2013.

³⁰ Ibidem.

Trzeciego Wieku, rozwijanie sprawności intelektualnej, fizycznej, integrowanie środowiska ludzi starszych. Obecnie w Polsce działa dużo takich placówek, m.in. Akademia Seniora powstała w Szczecinie w marcu 2006 roku – odpowiadając na potrzeby osób dojrzałych, ale chcących w dalszym ciągu rozwijać się i doskonalić swoje umiejętności, a przy okazji miło i ciekawie spędzać czas z osobami z tej samej grupy wiekowej³¹. Na Podkarpaciu przy kościele Dominikanów działa Podkarpacka Akademia Seniora jako projekt, w którym mogą uczestniczyć osoby, które ukończyły 60 rok życia. W ramach tego projektu mogą one uczestniczyć w bezpłatnych zajęciach dotyczących zdrowia, prawa spadkowego, w gimnastyce, kursie samoobrony, studium urody i wizażu oraz kursie języka angielskiego. Podobną form aktywności są również kluby seniora często zorganizowane w osiedlowych domach kultury. Kluby w zależności od motywacji jej członków są bardziej lub mniej rozwinięte pod względem działalności. Przeważnie, działalność klubów polega na wspólnych wyjściach do instytucji kulturalnych, wycieczkach, obchodach świąt czy rocznic. Ponadto, nie można zapomnieć o Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów, który jest pozarządową organizacją społeczną, samodzielną i niezależną z blisko 70-letnią tradycją. Działa przez swoje oddziały okręgowe, rejonowe i koła. Jest to największa organizacja emerycko-inwalidzka w Polsce, zrzeszająca około jednego miliona członków.

Każdy emeryt i osoba starsza może korzystać z terapii zajęciowej. Terapia zajęciowa to pewne określone czynności, zajęcia fizyczne lub umysłowe, prowadzone przez fachowców w danej dziedzinie, mające na celu usprawnianie psychiczne i fizyczne. Usprawnianie psychiczne polega na przywróceniu zdolności nawiązywania kontaktów i umiejętności współżycia z innymi ludźmi, dostosowania się do środowiska, w którym się żyje. Usprawnianie fizyczne to połączenie zajęć terapeutycznych z rehabilitacją leczniczą, umożliwiające zachowanie sprawności fizycznej, pozwalającej przynajmniej na samodzielne wykonywanie prostych czynności. Celem terapii zajęciowej jest zapobieganie skutkom ograniczania aktywności i przywracanie zdolności do aktywnego życia w interakcji z otoczeniem społecznym. Przez uczestniczenie w przeróżnych formach aktywności zorganizowanej i celowej jednostki nie pozostają bierne, nie zanika w nich inicjatywa i chęć do pracy oraz chęć nawiązywania i kontynuowania kontaktów z innymi. Tym samym osiąga się maksymalny rozwój umiejętności osoby starszej, uczy lub usprawnia wykonywanie czynności samoobsługowych, tworzy możliwości prowadzenia samodzielnego życia, a nawet podjęcia zatrudnienia³².

³¹ www.akademia-seniora.pl/, dostęp 14.07.2013.

³² Wyniki badań własnych autorki dotyczące sytuacji osób starszych przeprowadzone w DPS „Leśniówka” zostały opublikowane w czasopiśmie ADMINISTRACJA. TEORIA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA (nr 4/37, ISSN 1896-0049) w artykule recenzowanym pt. *Dom Pomocy Społecznej „Leśniówka” w Turzy jako wzorcowa placówka realizująca założenia polityki społecznej wobec osób starszych*, s. 74-92.

Ludzie starsi podejmują również aktywność na polu religijnym. Zwłaszcza oni potrzebują silnej więzi z Bogiem i kościołem stojąc u kresu swojego życia. Dlatego Kościół, w tym Kościół katolicki przewiduje dla starszych różne formy aktywności. Osoba starsza, jeśli wyrazi taką chęć, może dołączyć do rady parafialnej i czynnie w niej działać, organizując życie religijne Kościoła. Kościół organizuje bardzo często pielgrzymki do miejsc świętych. Osoby aktywne i lubiące muzykę mogą zapisać się do chóru parafialnego. Z reguły każda parafia ma swoją reprezentację złożoną przeważnie z osób starszych.

Dużo ostatnio mówi się o tym, że ludzie w podeszłym wieku nie uczestniczą w życiu politycznym. Nie ma ich w parlamencie, a decyzje dotyczące ich spraw podejmowane są bez nich. W życiu politycznym aktywnie działa Krajowa Partia Emerytów i Rencistów, jednak jest ona zbyt słaba, by zaistnieć na scenie politycznej – warto jednak tworzyć grupy doradcze składające się z osób w podeszłym wieku, które miałyby możliwość wpływania na różnorakie decyzje. W ten sposób ludzie starzy mieliby wpływ na kształt decyzji ich dotyczących i realizowana byłaby myśl: „nic dla nich bez nich”³³.

6. Podsumowanie

Nie tylko na barkach rodziny leży los starszych ludzi. Kwestia ta jest również poruszana przez państwo i prawo. Na jaką więc opiekę może liczyć senior ze strony państwa i instytucji społecznych? Państwo stosując politykę wobec starzenia się stara się współpracować na styku z innymi politykami publicznymi. Na obszarze polityki ubezpieczeń społecznych państwo propaguje: zagwarantowanie dochodu ze świadczeń społecznych w wysokości umożliwiającej samodzielne finansowanie zakupu dóbr i usług typowych dla potrzeb związanych z wiekiem oraz mobilizowanie dbałości we wcześniejszych fazach życia o indywidualne zabezpieczenie dochodów na starość. Na obszarze polityki ochrony zdrowia: popularyzacja zasad promocji zdrowia i higieny życia oraz rozwój opieki geriatrycznej i poprawa dostępności świadczeń rehabilitacyjnych. Natomiast na obszarze polityki pomocy społecznej: rozwój pomocy środowiskowej w formie usług, rozwój kompleksowej opieki długoterminowej oraz realizacja procesów (re)integracji społecznej różnych grup świadczeniobiorców³⁴. Polska jest nowoczesnym państwem demokratycznym, które stara się realizować założenia polityki społecznej skierowanej na wsparcie wszelkich grup zagrożonych wykluczeniem, w tym osób starszych. W realizacji powyższego ważną rolę odgrywają zasady współżycia społecznego, oparte na humanistycznych wartościach obecnych w życiu człowieka.

³³ Hryniewicz J.: op.cit., s. 36.

³⁴ Błędowski P.: Polityka wobec osób starszych – cele i zasady, <http://orka.sejm.gov.pl/>, dostęp 14.07.2013.

Bibliografia

1. Błędowski P.: Lokalna polityka społeczna wobec ludzi starych. Monografie i Opracowania, nr 510. SGH, Warszawa 2002.
2. Chałas K.: Wychowanie ku wartościom. Godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja. Lublin-Kielce 2003.
3. Chymuk M.: Aksjologiczne preferencje studentów uczelni krakowskich. WAM, Kraków 2004.
4. Dyczewski L.: Miejsce i funkcja wartości w kulturze, [w:] Dyczewski L. (red.): Kultura w kręgu wartości. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.
5. Dziemidok B.: Aksjologia Władysława Tatarkiewicza. „Filo-Sofija”, nr 13-14, 2011/2-3, Bydgoszcz 2011.
6. Frączek Z.: Homo Paedagogicus wobec „kultury instant”, [w:] Frączek Z. (red.): Aksjologiczne horyzonty wychowania człowieka XXI wieku. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2004.
7. Frączek Z.: Pokoleniowe przemiany społecznej świadomości wartości rodziny. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2011.
8. Galarowicz J.: Powrót do wartości. Petrus, Kraków 2011.
9. Kowalczyk S.: Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej. KUL, Lublin 2011.
10. Garbarz A., Frączek Z., Lulek B.: Rodzina w obliczu przeobrażeń społecznych. Krośnieńska Oficyna Wydawnicza, Rzeszów 2012.
11. Hryniewicz J.: O sytuacji ludzi starszych. Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2012.
12. Kozaczuk F.: Wartości i postawy nieletnich w różnych stadiach wykojenia społecznego. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2006.
13. Lachowski S.: Droga ważniejsza niż cel. Wartości w życiu i biznesie. Studio EMKA, Warszawa 2012.
14. Orzechowska G.: Społeczna aktywność osób starszych i jej główne uwarunkowania, [w:] Steuden S., Marczuk M. (red.): Starzenie się a satysfakcja z życia. Psyche, Lublin 2006.
15. Popielski K.: Psychologia egzystencji. Wartości w życiu. KUL, Lublin 2008.
16. Puzynina J.: Co znaczy „walka o wartości”? [w:] Mazur J. (red.): Człowiek wobec wyznań współczesności. Upadek wartości czy walka o wartość? UMCS, Lublin 2007.
17. Tischner J.: Myślenie według wartości. Znak, Kraków 2011.

Źródła internetowe

18. Błądowski P.: Polityka społeczna wobec osób starszych – cele i zasady, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/364670F958F64A89C1257A37002ABD7E/\\$file/BAS_30.-10pdf.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/364670F958F64A89C1257A37002ABD7E/$file/BAS_30.-10pdf.pdf).
19. Raclaw M., Rosochacka-Gmitrzak M., Tokarz-Kamińska B.: Aktywność społeczna i kulturalna osób starszych. Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje, Warszawa 2012, www.rpo.gov.pl.
20. Zapędowska K.: Polityka społeczna wobec osób starszych – utopia czy konieczność, <http://liberte.pl/polityka-spoeczna-wobec-osob-starszych-utopia-czy-koniecznosc/>.
21. www.lutw.net/index.php/prawa-ludzi-starszych.
22. www.utw.pl/.
23. www.dps.pl.
24. www.akademia-seniora.pl/.

Źródła prawa

25. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (DzU. 1997.78.483).
26. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (DzU. nr 64, poz 593 z późn. zm), tekst jednolity (DzU. z 2013, poz. 182).
27. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (DzU. nr 139, poz. 992, brzmienie od 1 lipca 2013 r.).
28. Ustawa z dnia 27 czerwca 2003 r. o rencie socjalnej (DzU. nr 135, poz. 1268 z późn. zm.).
29. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej (DzU. nr 166, poz. 2172).
30. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2007 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (DzU. nr 137, poz. 926 ze zm.).
31. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy (DzU. nr 9, poz. 59 z późn. zm.).
32. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (DzU. 1997, nr 88, poz. 553).
33. Ustawa z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (DzU. z 6 czerwca 2012, poz. 637).

Abstract

This paper is a reflection on human existence and is based on the philosophical study of value (its axiology). Man lives in a world of values which form part of his personality, but he himself decides on his attitude towards them. The author defines the concept of values. She identifies those aspects of human personality which are key to the process of socialization determining our value systems; the essential role of childhood and adolescence and the primary impact of the family. The beliefs that govern social interaction are implemented within the structure of the State's legal system. One aspect of these activities is State social policy, which is a result of social needs identified and assimilated by the general public functioning in particular areas of a cultural value system.

As a result of demographic changes in Polish society the elderly are becoming a growing social group. They have a guaranteed number of constitutional and statutory rights (related to health care, benefits, employment), they are subject to civil obligations (tax liability). They can pursue their interests in many educational institutions (eg. Third Age Universities). The article is informative, related to axiological issues and social pedagogy and the legal issues of social policy. The results of the empirical research conducted by the author are presented in a separately-reviewed article.